

Vad är nytt i vår nya Bibel? En återerövring av det ursprungliga

Tryggve N.D. Mettinger, professor emeritus i Gamla testamentets exegetik.

Inledning

Moderna bibelöversättare är medvetna om en ofrånkomlig spänning mellan översättning och grundtext. Är översättning överhuvud taget möjlig? George Steiner har i sin *After Babel: Aspects of language and translation* (1975) tecknat debatten mellan universalister och "monadister"; de senare pekar på varje översättnings påtvingna begränsningar. Fromma muslimer hävdar att Koranen i princip inte kan översättas. Kan Gamla testamentet översättas? Svaret måste bli att varje försök till översättning resulterar i en kompromiss mellan kraven att vara adekvat i förhållande till grundtexten och acceptabel i relation till målspråket. Jag har i en tidigare artikel belyst målspråksproblemen. Här är det nu grundtextfrågornas tur.

Översätta utan original?

Här kommer vi omedelbart in på en avgörande nyhet. Bibel 2000 är det första svenska projekt som programmatiskt ställt frågan: Hur lyder egentligen den hebreiska text som skall översättas? Vi har som bekant inga originalhandskrifter till GT, liksom inte heller av Platon, Aristoteles, Caesar eller andra forntida författare. Vad vi har är avskrifter av avskrifter. Frågan om den ursprungliga texten kan och måste ställas. Läser vi i tidningen att en förskingrande svensk ämbetsman blivit dömd till "avrättning", drar vi inte omedelbart slutsatsen att dödsstraffet blivit återinfört utan noterar fallet som ett korrekturfel. Textfel finns också i bibelhandskrifterna och det gäller att välja rätt läsart.

Medan den förra bibelöversättningen envist höll fast vid den s.k. masoretiska texten, en text som härrör från judiska lärde under medeltiden, har Bibelkommissionen sökt fastställa grundtextens ursprungliga lydelse. Detta har skett med hjälp av hebreiskt handskriftsmaterial, tidiga bibelöversättningar som den gamla grekiska Septuagintaöversättningen eller den syriska Peshittaöversättningen, och med hjälp av egna, motiverade, rättelser, s.k. emendationer. Ps 110:3 lyder nu:

Villigt samlas ditt folk i dag då makten blir din.
På heliga berg har jag fött dig som dagg ur gryningens sköte.

(1917: ”Villigt kommer ditt folk, när du samlar din här; i helig skrud kommer din unga skara inför dig, såsom daggen kommer ur morgonrodnadens sköte.”) Den textkritiska operationen bygger här på forntida material från Origenes och Peshitta som gör det troligt att orden speglar israelitisk kungaideologi: kungen är ”född” av Gud, han är Guds ”son”.

Emendationer kan någon gång i efterhand få stöd i nytt handskriftsmaterial. Den turen hade J.D. Michaelis, en 1700-talsforskare som gjorde en rättelse av ett obegripligt ord i Jes 14:4. Denna rättelse har nu fått stöd genom Qumrantexterna. Stället lyder nu: ”Ack, det är slut med tyrannen, slut med hans vilda framfart.”

Emendationer förekommer, men mycket sparsamt. Här är de svenska hebraisterna goda lärjungar till H.S. Nyberg, som i sin *Studien zum Hoseabuche* (1935) med rätta kritiserade den då vanliga emendationsivern.

Ett exempel på en mycket rimlig emendation, en rekonstruktion som alltså saknar stöd i handskrifterna, föreligger i Job 5:7. Här talar den medeltida standardtexten, och därmed också 1917-års översättning, om att ”människan varder född till olycka”. Detta stämmer ju inte riktigt med vad Jobs vänner annars hävdar, nämligen principen ”sådan gärning sådan lott i livet”. Därför har Bibelkommissionen genom en enkel omvokalisering av konsonanterna i versen restaurerat en text som talar om att ”människan själv föder ofärd”. Den hebreiska konsonanttexten är oförändrad.

Också tolkning

I sin strävan att återerövra bibeltextens ursprungliga lydelse har Bibelkommissionen tillämpat de principer som andra humanistiska discipliner följer i umgänget med exempelvis gamla grekiska och latinska texter. De är för övrigt sedan länge självklara i bibelforskningen. Redan 1917-års översättning hade sannolikt sett annorlunda ut om inte män som H.G. Lindgren, prost i Tierp vid 1800-talets mitt, ingripit: ”Men störom icke församlingens frid och den froma enfalldens lugn med våra lärda funderingar!”

När man väl har en etablerad text, gäller det att förstå den. Den måste tolkas och detta med vedertagna vetenskapliga metoder: Vilken innebörd hade texten i sin samtid? Det är bibelöversättarens andra fråga. Jag skall här ta fram några exempel som illustrerar denna strävan efter den ursprungliga innebörden. Det kan här handla om filologiska eller religionshistoriska rön.

Låt mig nämna ett fall som många kommer att observera. Det gäller Ps 23:4 där man i 1917-års översättning hade ”om jag ock vandrar i döds-skuggans dal, fruktar jag intet ont”. Bibel 2000 har ”inte ens i den mörkaste dal fruktar jag något ont”. Det centrala ordet kan analyseras på olika sätt. Masoreterna, de judiska skriftlärde som försåg texten med vokaltecken, har

här sett ett sammansatt ord med elementen ”skugga” och ”död”, alltså ”dödsskugga”, och har vokaliserat därefter. Nu är sammansatta ord ett minst sagt sällsynt fenomen i hebreiskan. Moderna filologer föredrar därför vanligen att här se ett enda ord, ett ord för ”skugga”, ”mörker”, med en slutled som inte har med ”död” att göra utan är ett språkligt element för abstraktbildning. Den masoretiska vokaliseringen är en senare övermålning som Bibelkommissionen försiktigt retuscherat bort. Jag uppfattar fallet som sannolikt men inte säkert.

Nya källor

Sedan vår förra svenska GT-översättning kom till, har forskarna fått tillgång till nya utombibliska textfynd som väsentligt fördjupar vår kännedom om Bibelns omvärld, bl.a. religionshistoriskt. Jag tänker här framför allt på fynden i Ugarit vid den syriska medelhavskusten med bl.a. en rejäl mytologisk textcorpus från senbronsåldern, alltså flera århundraden före Israels tillblivelse. Vi har härigenom fått en mycket bättre förståelse av bildspråket om JHWH och kaosmakterna i Psaltaren, profeterna och Job. Några exempel. I Job 7:12 lyder 1917: ”Icke är jag väl ett hav eller ett havsvidunder ...?” Hur kunde Job vara ett hav, måste Esaias Tegnér d.y. ha undrat. Nu vet vi svaret. De ugaritiska texterna talar om prins Jam, d.v.s. prins Hav, som namnet på den antigudomliga makten. Job knyter an till detta, när han säger med adress till Gud: ”Är jag kanske Havet eller Draken, eftersom du låter bevaka mig?” Ordet ”Havet” är nu skrivet med versal och framstår som namnform. Referensen till ”Havets besvärjare” i Job 3:8 har samma bakgrund.

Job 26:7 talar om att Gud hänger upp *tsafon* över det tomma. I 1917 tolkades *tsafon* som ”nordanvinden”; *tsafon* är ju ett vanligt ord för ”norr” i hebreiskan. Men vi vet nu mer om ordets konnotationer. I Ugarit kallas stormguden Baals boning för Safonberget. Bibel 2000 tolkar stället som en israelitisk anpassning, adaptation, av detta och översätter: ”Gudaboningen har han rest över öde rymder.”

Den religionshistoriska ”lokalfärgen” är väl tillvaratagen i Bibel 2000. Textkritik och religionshistorisk analys ligger bakom den nya tolkningen av 5 Mos 32:8. Nu vet vi att texten talar om en landfördelning ”efter gudasönernas antal”.

I bilden av GT:s Gud återfinner vi en formulering som i 1917 återges med att JHWH är ”en nitälskande Gud”. Den hebreiska ordstam som användes på dessa ställen förekommer ibland om människor, och då handlar det uppenbart om svartsjuka (Ords 6:34; 27:4). Bibel 2000 tolkar formuleringarna om Gud utifrån detta, alltså som antropomorfismer, och översätter ”en svartsjuk Gud”, resp. ”den Svartsjuka” (2 Mos 20:5; 34:14). Här som

annars har översättarna effektivt frigjort sig från bibelsvenskan och fått fram något av originalets märgfulla konkretion.

Kristusanspelningar i GT?

En grupp bibelställen som brukar vålla debatt vid sjösättandet av en ny bibelöversättning, är ställen som tidiga eller sentida kristna uppfattar som messianska, som GT-profetior om Kristus. Detta är naturligtvis tolkningar som ligger på trosplanet. Om anspelningar, allusioner, på Kristus föreligger i GT är de rimligen inte åtkomliga för den historisk-grammatiska analysen. I det tvåvåningshus som den bibliska uppenbarelsen måhända utgör, får bibelforskaren hålla sig på nedervåningen där det handlar om vilken innebörd utsagorna hade för män och kvinnor på Bibelns egen tid.

Jag skall här inte ta upp ställen som Jes 7:14 ("ung kvinna" eller "jungfru"), där Jesaja nog inte trodde sig tala om någon jungfrufödelse, utan i stället ta upp några formuleringar där man velat återfinna betydelsen "genomborrad", närmast som en möjlig prefiguration av Kristi sår. Det handlar här om två ställen i GT.

I Psalm 22:17 säger den lidande psalmisten i den hebreiska standardtexten "som ett lejon mina händer och fötter". Det är ju obegripligt. 1917 tar stöd i den grekiska och syriska översättningen och återger "mina händer och fötter hava de genomborrad". Men vad här står är ingalunda det vanliga hebreiska ordet för "genomborra". Bibel 2000 har "Händer och fötter är skrumpnade." Vad bygger detta på? – Jo en amerikansk semitist råkade på 1970-talet ägna en del arbete åt medicinska texter från Mesopotamien och han fann där ett verb för "skrumpna" som han sedan kunde restaurera bakom det ord som tycktes betyda "som ett lejon". Den amerikanske forskarens förslag är mycket bestickande. Det har bestämt återgivningen i flera moderna översättningar. Till saken hör dessutom att NT, trots flitigt bruk av Ps 22, inte gör någon referens till en betydelse "genomborra" i det gåtfulla ordet i v. 17 i psalmen.

Det andra stället finns i texten om Smärtornas Man, Jesaja 53, ett kapitel som spelar en mycket framträdande roll i Nya testamentets kristologiska utsagor. Jag tänker här på v. 5: "Han blev pinad för våra brott." Frågan är om inte "pinad" borde varit "genomborrad". NT gör inget väsen av denna detalj. Varken 1917 eller Bibel 2000 ser något "genomborrande" på textstället. Men ordroten bakom "pinad" har att göra med "genomborra". En avledning betecknar "flöjt", ett musikinstrument som är ett långt, genomborrad rör. En annan användes om svärdsgenomborrade män (Jer 51:4). Alldeles oavsett kapitlets roll i NT tycker jag det är lite fantasilöst att inte kunna tänka sig ett "genomborrad" i Jes 53:5.

Till sist ett ställe där den hebreiska grundtexten har en formulering om Gud som av många inom både judisk och kristen tolkningstradition uppfattats som alltför brutal för att få stå i fred. Jag tänker på den lidande Jobs ord i Job 9:24. 1917 översätter här ”Jorden är given i de ogudaktigas hand, och täckelse sätter han för dess domares ögon. Är det ej han, som gör det, vem är det då?” Nu är saken den att hebreiskan har en singularis: ”Jorden är given i en ogudaktigs, eller bättre: brottslings, hand.” Det moderna studiet av Jobs bok har visat att detta syftar på Gud. Och den innebörden ryggas man inte för i Bibel 2000:

Världen är utlämnad åt en brottsling,
han gör dess domare blinda.
Vem om inte han?

Job talar här från botten av lidandets brunn, och utsagan måste tolkas kontextuellt, som det ångestrop den är, inte som en dogmatiskt giltig sats om Guds väsen. Översättningen visar kompromisslös trohet mot originalet. Man har inte väjt ens för fromma fördomar om vad som får lov att stå i Bibeln!

Alltför nitiska översättare

Återerövringen av originalet, kan den gå för långt? Jag menar faktiskt att så har skett, men bara på en begränsad men inte helt oviktig punkt: jag tänker på de former man i någon sorts historiserande nit valt för återgivningen av de bibliska egennamnen, såväl personnamn som ortnamn. Jag ger här några exempel och anför formerna i 1917 inom parentes: Avimelek (Abimelek), Achav (Ahab), Elisha (Elisa), Navot (Nabot), Joshafat (Josafat). Naturligtvis borde Abraham ha blivit Avraham men hans ställning som etablerad kändis räddar honom. Likaså Rebecka, som borde hetat Rivqa, och Batseba som borde blivit Batsheva. Systemet är fullt av inkonsekvenser, där man gång på gång tar hänsyn till person. Folk utan social status i Bibelkommissionens taxeringskalender råkar som sagt illa ut. Vi har ju på svenska en fast tradition för de bibliska namnens återgivande. Varför riva upp denna och servera en halvmesyra?

Det här är en skönhetsfläck i en annars mycket fin GT-översättning. Ställd inför det totala resultatet av dessa översättarinsatser kommer jag att tänka på en episod från det lundensiska forskarseminariet i Gamla testamentets exegetik. Vi hade inbjudit Krister Brandt, en av översättarna i Bibelkommissionen, att med oss diskutera sin tolkning av en viss bibeltext. När han slog upp sin hebreiska Bibel, hade han som bokmärke ett kort av den sort man ibland får med en försändelse från Oxford University Press: ”With the compliments of the author.” Även utan handfast evidens av den-

na art, kan man som fackman ana att den ytterste författaren kanske inte är helt missbelåten med slutresultatet av Bibelkommissionens kvartssekel-långa arbete.

Att läsa vidare

Roberts, J.J.M "A new root for an old crux, Ps. XXII 17c", *Vetus Testamentum* 33 (1973) 247-252.